Roll No. ....

026/C

Total No. of Questions : 5] [Total No. of Printed Pages : 20

SS

2325

ਸਲਾਨਾ ਪਰੀਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ECONOMICS

(Common for Humanities, Science and Agriculture Groups)

(Punjabi, Hindi and English Versions)

Time Allowed : 3 Hours **Maximum Marks : 80**

(Punjabi Version)

ਨੋਟ : (i) *ਆਪਣੀ ਉੱਤਰ-ਪੱਤਰੀ ਦੇ ਟਾਈਟਲ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਕੋਡ/ਪੇਪਰ-ਕੋਡ ਵਾਲੇ ਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾ-ਕੋਡ/ਪੇਪਰ-ਕੋਡ* **026** *ਜ਼ਰੂਰ ਦਰਜ ਕਰੋ।*

(ii) *ਉੱਤਰ-ਪੱਤਰੀ ਲੈਂਦੇ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਪੰਨੇ ਗਿਣ ਕੇ ਦੇਖ ਲਓ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਟਾਈਟਲ ਸਹਿਤ* **28** *ਪੰਨੇ ਹਨ ਅਤੇ ਠੀਕ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਹਨ ।*

(iii) *ਉੱਤਰ-ਪੱਤਰੀ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲੀ ਪੰਨਾ/ਪੰਨੇ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੱਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ/ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।*

(iv) *ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ।*

(v) *ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪੰਜ ਭਾਗ-ੳ,ਅ,ੲ,ਸ ਅਤੇ ਹ ਹਨ ।*

(vi) ***ਭਾਗ-ੳ** ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ. 1 ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਚੋਣ ਵਾਲੇ 20 (i) ਤੋਂ (xx) ਉਪ ਭਾਗ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਉਪ-ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪਕ ਚੋਣ/ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ/ਸਹੀ-ਗ਼ਲਤ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ ।*

(vii) ***ਭਾਗ-ਅ** ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ. 2 ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 15 ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਉੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ । ਕੋਈ 13 ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦਿਓ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 2 ਅੰਕ ਹਨ । ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 25-30 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ।*

(viii) ***ਭਾਗ-ੲ** ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ. 3 ਹੈ । ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸਰੋਤ/ਕੇਸ ਅਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ-ਇਕ ਅੰਕ ਵਾਲੇ 6 ਉਪ-ਭਾਗ ਹਨ ।*

(ix) ***ਭਾਗ-ਸ** ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ. 4 ਹੈ । ਜਿਸ ਚਾਰ ਉਪ-ਭਾਗਾਂ (i) ਤੋਂ (iv) ਵਿਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਚੋਣ ਹੈ । ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਦਰੂਨੀ ਚੋਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ-ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੱਲ ਕਰੋ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਚਾਰ ਅੰਕ ਹਨ । ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ **80-100** ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦਿਉ ।*

(x) ***ਭਾਗ-ਹ** ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ. 5 ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ 2 ਉਪ-ਭਾਗ (i) ਤੋਂ (ii) ਹਨ । ਉਪ ਭਾਗਾਂ (ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ) ਵਿਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਚੋਣ ਹੈ । ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਦਰੂਨੀ ਚੋਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੱਲ ਕਰੋ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਛੇ ਅੰਕ ਹਨ । ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ **125-150** ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦਿਓ ।*

(xi) ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਭਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੋਟ :- ਸਧਾਰਨ ਕੈਲਕੂਲੇਟਰ ਵਰਤਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ।

ਭਾਗ – ੳ

(1 ਅੰਕਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ)

1. ਇਕ ਅੰਕ ਵਾਲੇ 20 ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪਿਕ ਚੋਣ/ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਭਰਨ ਅਤੇ ਸਹੀ/ਗ਼ਲਤ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। 20x1=20

(i) ਕਿਹੜੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਵਸਥਾ ਵਧੇਰੇ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਹੈ ? 1

(ੳ) ਪੂਰਨ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰ
(ਅ) ਏਕਾਧਿਕਾਰੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰ
(ੲ) ਏਕਾਧਿਕਾਰ
(ਸ) ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

(ii) ਕੀਮਤ ਵਿਚ ਵਾਧੇ ਕਾਰਨ ਪੂਰਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧੇ ਨੂੰ _________ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1

(ੳ) ਪੂਰਤੀ ਵਿਚ ਸੰਕੁਚਨ
(ਅ) ਪੂਰਤੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ
(ੲ) ਪੂਰਤੀ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ
(ਸ) ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

(iii) ਕੀਮਤ ਅਤੇ ਮੰਗ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? 1

(ੳ) ਧਨਾਤਮਕ
(ਅ) ਗ਼ਲਤ
(ੲ) ਬਹੁਤ ਗੂੜ੍ਹਾ
(ਸ) ਰਿਣਾਤਮਕ

(iv) ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਇਕਾਈ ਲਾਗਤ ਨੂੰ _________ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1

(ੳ) ਕੁੱਲ ਸਥਿਰ ਲਾਗਤ (AFC)
(ਅ) ਔਸਤ ਲਾਗਤ (AC)
(ੲ) ਕੁੱਲ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਲਾਗਤ (TVC)
(ਸ) ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

(v) ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ _________ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹਨ। 1

(ੳ) ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ
(ਅ) ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ
(ੲ) ਆਧੁਨਿਕ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ
(ਸ) (ੳ) ਅਤੇ (ਅ) ਦੋਵੇਂ

(vi) ਜਦੋਂ ਕੁੱਲ ਤੁਸ਼ਟੀਗੁਣ ਅਧਿਕਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੀਮਾਂਤ ਤੁਸ਼ਟੀਗੁਣ _________ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 1

(ੳ) ਬਹੁਤ ਘੱਟ
(ਅ) ਸਿਫ਼ਰ
(ੲ) ਵੀ ਅਧਿਕਤਮ
(ਸ) ਰਿਣਾਤਮਕ

(vii) ਬੈਂਕ ਦਰ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? 1

(ੳ) ਜਿਸ ਦਰ ਨਾਲ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਜਨਤਕ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
(ਅ) ਜਿਸ ਦਰ ਨਾਲ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਵਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
(ੲ) (ੳ) ਅਤੇ (ਅ) ਦੋਵੇਂ
(ਸ) ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

(viii) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ = __________ 1

(ੳ) ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ

(ਅ) ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ 'ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ

(ੲ) ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ 'ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ

(ਸ) ਖ਼ਰਚਯੋਗ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ

(ix) ਸਹੀ/ਗ਼ਲਤ ਚੁਣੋ : 1

ਸ਼ੁੱਧ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰ = (ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰ – ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ)

(x) ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮਾਂ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਗਿਣੀ-ਮਿਥੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ __________ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1

(ੳ) ਪ੍ਰਵਾਹ (ਅ) ਸਟਾਕ

(ੲ) ਪੂੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ (ਸ) ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ

(xi) ਕਿਹੜੇ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਰੰਟੀ ਨੋਟ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। 1

(ੳ) ਵਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕ (ਅ) ਭਾਰਤੀ ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ

(ੲ) ਨਿੱਜੀ ਬੈਂਕ (ਸ) ਦੋਵੇਂ (ੳ) ਅਤੇ (ੲ)

(xii) ਆਮਦਨ ਕਰ __________ ਦੀ ਕਿਸਮ ਹੈ। 1

(ੳ) ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰ (ਅ) ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰ

(ੲ) ਫਾਲਤੂ ਕਰ (ਸ) ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

(xiii) ਕਿਹੜਾ ਸਰਕਾਰੀ ਬਜਟ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ? 1

(ੳ) ਆਮਦਨੀ ਬਜਟ (ਅ) ਪੂੰਜੀਗਤ ਬਜਟ

(ੲ) ਦੋਵੇਂ (ੳ) ਅਤੇ (ਅ) (ਸ) ਘਰੇਲੂ ਬਜਟ

ਸਹੀ/ਗ਼ਲਤ

(xiv) ਜਦੋਂ ਸੀਮਾਂਤ ਲਾਗਤ, ਸੀਮਾਂਤ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਲਾਗਤ ਵਕਰ, ਸੀਮਾਂਤ ਆਮਦਨ ਵਕਰ ਨੂੰ ਹੇਠੋਂ ਕੱਟਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਤਪਾਦਕ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸਹੀ/ਗ਼ਲਤ) 1

(xv) ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਥਨਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ। 1

ਕਥਨ 1. ਮਿਸ਼ਰਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਥਨ 2. ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦਿੱਤੇ ਕਥਨਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਸਹੀ ਵਿਕਲਪ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰੋ :

(ੳ) ਕਥਨ 1 ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕਥਨ 2 ਸਹੀ ਹੈ।

(ਅ) ਕਥਨ 2 ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕਥਨ 1 ਸਹੀ ਹੈ।

(ੲ) ਦੋਨੋਂ ਕਥਨ ਸਹੀ ਹਨ।

(ਸ) ਦੋਨੋਂ ਕਥਨ ਗ਼ਲਤ ਹਨ।

(xvi) ਸੀਮਾਂਤ ਆਮਦਨ (MR) ਮਾਪਣ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਸਹੀ ਹੈ ? 1

(ੳ) MR = TRn − TRn-1 (ਅ) MR = ΔTR/ΔQ

(ੲ) (ੳ) ਤੇ (ਅ) ਦੋਵੇਂ (ਸ) ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

(xvii) ਜਦੋਂ ਮੰਗ ਪੂਰਨ ਬੇਲਚਕਦਾਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ _________ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ? 1

(ੳ) ਮੰਗ ਵਿਚ (ਅ) ਕੀਮਤ ਵਿਚ

(ੲ) ਪੂਰਤੀ ਵਿਚ (ਸ) ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

(xviii) ਘਰੇਲੂ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਸਹੀ/ਗ਼ਲਤ) 1

(xix) ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਕਥਨਾਂ ਨਾਲ ਸਹੀ ਦਾ ਮਿਲਾਨ ਕਰੋ :- 1

ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਲਪ		ਵਿਆਖਿਆ	
(A)	ਅਸਲ ਪ੍ਰਵਾਹ	(i)	ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ
(B)	ਮੌਦਰਿਕ ਪ੍ਰਵਾਹ	(ii)	ਆਮਦਨ ਦੇ ਚੱਕਰੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਕਮੀ
(C)	ਸਮਾਵੇਸ਼ (Injections)	(iii)	ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ
(D)	ਵਾਪਸੀ ਜਾਂ ਰਿਸਾਵ	(iv)	ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਚੱਕਰੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਵਾਧਾ

	(A)	(B)	(C)	(D)
(ੳ)	(i)	(iii)	(iv)	(ii)
(ਅ)	(i)	(iii)	(ii)	(iv)
(ੲ)	(i)	(ii)	(iii)	(iv)
(ਸ)	(ii)	(i)	(iii)	(iv)

(xx) ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ (MPC) = _________ 1

(ੳ) $\frac{C}{Y}$ (ਅ) $\frac{Y}{C}$

(ੲ) $\frac{\Delta Y}{\Delta C}$ (ਸ) $\frac{\Delta C}{\Delta Y}$

ਭਾਗ – ਅ

(2 ਅੰਕਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ)

2. ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Very short answer type questions) 15 ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ 13 ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦਿਓ। ਉੱਤਰ 25-30 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। **13x2=26**

(i) ਉਤਪਾਦਕ ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? 2

(ii) ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਟਾਂਦਰਾ ਦਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? 2

(iii) ਵਪਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? 2

(iv) ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਕੀ ਹੈ ? 2

(v) ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਕਰ ਕੀ ਹੈ ? 2

(vi) ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਤਾਲਿਕਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰੋ - 2

ਉਤਪਾਦਨ ਦੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ	1	2	3	4
ਸੀਮਾਂਤ ਲਾਗਤ MC	30	25	20	10
ਕੁੱਲ ਲਾਗਤ TC	-	-	-	-

(vii) ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਲਿਖੋ । 2

(viii) ਉਤਪਾਦਕ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਂਤ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਿਖੋ । 2

(ix) ਸ਼ਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? 2

(x) ਪੂਰਨ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? 2

(xi) ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਸਬੰਧ ਦੱਸੋ । 2

(xii) ਰੈਪੋ ਦਰ (Repo Rate) ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? 2

(xiii) ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ? 2

(xiv) ਮੁਦਰਾ ਲਾਗਤ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? 2

(xv) ਪੂਰਨ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? 2

ਭਾਗ – ੲ

3. ਕੇਸ/ਸਰੋਤ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ । ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਪੈਰ੍ਹੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਦਿੱਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿਓ ; **6x1=6**

ਭਾਰਤ ਯੂ.ਕੇ. ਨੂੰ ਪਛਾੜ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ । I.M.F ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਅਮਰੀਕਾ, ਚੀਨ, ਜਾਪਾਨ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਹੈ । ਇਕ ਦਹਾਕਾ ਪਹਿਲਾਂ, ਭਾਰਤ ਵੱਡੀਆਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ 11ਵੇਂ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਯੂ.ਕੇ. ਪੰਜਵੇਂ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸੀ । ਅਪ੍ਰੈਲ–ਜੂਨ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿਚ ਰਿਕਾਰਡਤੋੜ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇ ਨਾਲ, ਭਾਰਤੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨੇ ਹੁਣ ਯੂ.ਕੇ. ਨੂੰ ਪਛਾੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਛੇਵੇਂ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਖਿਸਕ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਨਾਮਾਤਰ' ਨਕਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਆਕਾਰ $854.7 ਬਿਲੀਅਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਸੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਯੂਕੇ $816 ਬਿਲੀਅਨ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਸੀ । ਭਾਰਤ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਹੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਅਗਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਯੂ.ਕੇ. ਉੱਤੇ ਇਸ ਦੀ ਲੀਡ ਵਧੇਗੀ ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਯੂ.ਕੇ. ਨਾਲੋਂ 20 ਗੁਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜੀਡੀਪੀ ਘੱਟ ਹੈ । ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਪ੍ਰੈਲ–ਜੂਨ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀ G.D.P ਵਿਚ 13.5% ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਵਧਦੀਆਂ ਵਿਆਜ ਦਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਵ ਅਰਥਚਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮੰਦੀ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਉਤਪਾਦਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮੰਦੀ ਦਾ ਆਉਣਾ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ । ਨਾਲ ਹੀ ਬਰਾਮਦ ਨਾਲੋਂ ਦਰਾਮਦ ਦਾ ਘਟਣਾ ਵੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ । ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇੱਕ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਮਾਨਸੂਨ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਮੰਗ 'ਤੇ ਭਾਰ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਨੇ ਮਈ 2022 ਤੋਂ ਚਾਰ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਵਿਚ ਰੈਪੋ ਦਰ ਨੂੰ 190 ਆਧਾਰ ਅੰਕਾਂ ਤੋਂ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਿੰਗਾਈ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਯਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ ਹੈ ।

(i) ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦਾ ਆਕਾਰ ਕੀ ਹੈ ? 1

(ii) ਅਪ੍ਰੈਲ–ਜੂਨ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ G.D.P ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋਇਆ ? 1

(iii) ਯੂ.ਕੇ. ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਆਕਾਰ ਕੀ ਹੈ ? 1

(iv) ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸੋ । 1

(v) ਉਪਰੋਕਤ ਪੈਰ੍ਹੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰੋ ਜੋ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤਿਮਾਹੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ । 1

(vi) ਮਈ 2022 ਤੋਂ ਰੈਪੋ ਦਰ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਆਧਾਰ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ? 1

ਭਾਗ – ਸ

(4 ਅੰਕਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ)

4. ਅੰਦਰੂਨੀ ਚੋਣ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 80-100 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦਿਓ । ਕੁੱਲ ਚਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ । **4x4=16**

(i) ਇਕ 80,000 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ 7000 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ (MPC) 0.50 ਹੈ ਤਾਂ (i) ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ (ii) ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ? 4

ਜਾਂ

ਬਜਟ ਦੇ ਕੋਈ ਚਾਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਲਿਖੋ । 4

(ii) ਮੰਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੋਈ ਚਾਰ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ । 4

ਜਾਂ

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਟੇਬਲ (ਸੂਚੀ) ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰੋ - 4

ਉਤਪਾਦਨ ਇਕਾਈਆਂ	TC	TFC	TVC	AFC	AVC
0	50				
1	90				
2	140				
3	200				
4	280				

(iii) ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ, ਔਸਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ । 4

ਜਾਂ

ਘਟਦੇ ਸੀਮਾਂਤ ਤੁਸ਼ਟੀਗੁਣ ਦੇ ਨਿਯਮ ਚਿੱਤਰ ਸਹਿਤ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਲਿਖੋ । 4

(iv) ਦੋ ਖੇਤਰੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆਮਦਨ ਦੇ ਚੱਕਰੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ ਚਿੱਤਰ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ । 4

ਜਾਂ

ਮੁਦਰਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ । 4

ਭਾਗ – ਹ

(6 ਅੰਕਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ)

5. ਅੰਦਰੂਨੀ ਚੋਣ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 125-150 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦਿਓ । ਕੁੱਲ ਦੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੇਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ । **6x2=12**

(i) ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਕਰੋ : 6

(ੳ) ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ 'ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ

(ਅ) ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (GDP_{MP})

	ਮਦਾਂ	**ਰੁਪਏ (ਕਰੋੜਾਂ ਵਿਚ)**
(1)	ਲਗਾਨ	100
(2)	ਲਾਭ	150
(3)	ਵਿਆਜ	75
(4)	ਮਜ਼ਦੂਰੀ	400
(5)	ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿਚ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ	70
(6)	ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁੱਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ	200
(7)	ਸ਼ੁੱਧ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰ	90
(8)	ਸਥਿਰ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਉਪਭੋਗ	105

ਜਾਂ

ਭੁਗਤਾਨ ਬਾਕੀ ਵਿਚ ਅੰਸਤੁਲਨ ਹੋਣ ਦੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹਨ ? 6

(ii) ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ । ਇਸ ਦੇ ਅਪਵਾਦ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਹਨ ? 6

ਜਾਂ

ਸੰਤੁਲਨ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਪੂਰਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਕੀਮਤ ਕਿਵੇਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? 6

(Hindi Version)

नोट : (i) अपनी उत्तर-पुस्तिका के मुख पृष्ठ पर विषय-कोड/ पेपर-कोड वाले खाने में विषय-कोड/ पेपर-कोड 026 अवश्य लिखें।

(ii) उत्तर-पुस्तिका लेते ही इसके पृष्ठ गिनकर देख लें कि इसमें मुख पृष्ठ सहित 28 पृष्ठ हैं एवं सही क्रम में हैं।

(iii) उत्तर-पुस्तिका में खाली छोड़े गए पृष्ठ/ पृष्ठों के पश्चात् हल किए गए प्रश्न/ प्रश्नों का मूल्यांकन नहीं किया जाएगा।

(iv) सभी प्रश्न अनिवार्य हैं।

(v) प्रश्न पत्र में 5 प्रश्न हैं जिनमें सभी में उप-भाग हैं और इसमें पाँच अनुभाग **क, ख, ग, घ** और **ङ** हैं।

(vi) **अनुभाग-क** में प्रश्न संख्या 1 बहुविकल्पीय/ खाली स्थान भरने वाले/ सत्य-झूठ प्रश्न हैं, जिसमें 20 उप-भाग (i से xx) हैं, प्रत्येक 1 अंक का है।

(vii) **अनुभाग-ख** में प्रश्न संख्या 2 है जिसमें 15 बहुत संक्षिप्त उत्तर प्रकार के प्रश्न हैं, प्रत्येक प्रश्न 2 अंक का है। 15 में से 13 प्रश्नों का उत्तर दें। प्रत्येक प्रश्न का उत्तर 25-30 शब्दों में दें।

(viii) **अनुभाग-ग** में प्रश्न संख्या 3 है, जो 1 स्रोत आधारित या केस आधारित प्रश्न है, जिसमें 6 अनुवर्ती प्रश्न हैं। प्रत्येक प्रश्न 1 अंक का है।

(ix) **अनुभाग-घ** में प्रश्न संख्या 4 है, जिसमें 4 उप-भाग (i से iv) हैं, जिसमें पूर्ण आंतरिक विकल्प है। प्रत्येक उप-भाग (प्रश्न) 4 अंक का है। इन उप-भागों (प्रश्नों) का उत्तर 80-100 शब्दों में दें।

(x) **अनुभाग-ङ** में प्रश्न संख्या 5 है, जिसमें 2 उप-भाग (i से ii) हैं, जिसमें पूर्ण आंतरिक विकल्प है। प्रत्येक उप-भाग (प्रश्न) 6 अंक का है। इन उप-भागों (प्रश्नों) का उत्तर 125-150 शब्दों में दें।

(xi) पंजाबी एवं हिन्दी भाषा में अंग्रेजी भाषा के ही यथार्थ अनुवादित प्रश्न दिए गए हैं। अत: किसी भी भ्रम की स्थिति में अंग्रेजी भाषा के प्रश्न को ही सही माना जाएगा।

नोट : सरल कैल्कुलेटर के उपयोग की अनुमति है।

अनुभाग - क
(एक अंक का प्रश्न)

1. उद्देश्यात्मक प्रश्न। सभी प्रश्न अनिवार्य हैं। **20x1=20**

(i) बाजार का कौन सा रूप अधिक व्यावहारिक है ? 1

(क) पूर्ण प्रतियोगिता बाजार
(ख) एकाधिकार प्रतियोगिता बाजार
(ग) एकाधिकार
(घ) उपरोक्त में से कोई नहीं

(ii) एक वस्तु की आपूर्ति मूल्य में वृद्धि के कारण बढ़ती है, इसे कहा जाता है __________। 1

(क) आपूर्ति में संकुचन
(ख) आपूर्ति में वृद्धि
(ग) आपूर्ति में विस्तार
(घ) उपरोक्त में से कोई नहीं

(iii) कीमत और मांग के बीच किस प्रकार का संबंध है ? 1

(क) सकारात्मक
(ख) गलत
(ग) बहुत निकट
(घ) नकारात्मक

(iv) एक वस्तु की प्रति यूनिट लागत को कहा जाता है, __________। 1

(क) औसत स्थिर लागत (AFC)
(ख) औसत लागत (AC)
(ग) कुल परिवर्तनीय लागत (TVC)
(घ) उपरोक्त में से कोई नहीं

(v) __________ अर्थशास्त्र की दो मुख्य शाखाएँ हैं। 1

(क) सूक्ष्म अर्थशास्त्र (ख) व्यापक अर्थशास्त्र

(ग) आधुनिक अर्थशास्त्र (घ) (क) और (ख) दोनों

(vi) जब TU अधिकतम होता है, तब MU __________ । 1

(क) बहुत कम (ख) शून्य

(ग) भी अधिकतम (घ) नकारात्मक

(vii) बैंक दर क्या है ? 1

(क) वह दर जिस पर केंद्रीय बैंक सार्वजनिक ग्राहकों को ऋण देता है।

(ख) वह दर जिस पर केंद्रीय बैंक वाणिज्यिक बैंकों को ऋण देता है।

(ग) (क) और (ख) दोनों

(घ) उपरोक्त में से कोई नहीं

(viii) राष्ट्रीय आय = __________ । 1

(क) बाजार मूल्य पर सकल राष्ट्रीय आय

(ख) कारक लागत पर शुद्ध राष्ट्रीय आय

(ग) कारक लागत पर शुद्ध घरेलू आय

(घ) राष्ट्रीय प्रयोज्य आय

(ix) सत्य/झूठ चुनें : 1

शुद्ध अप्रत्यक्ष कर = (अप्रत्यक्ष कर - सब्सिडी)

(x) एक चर जिसे 'एक समय बिंदु' के संदर्भ में मापा जाता है, उसे कहा जाता है __________ । 1

(क) प्रवाह (ख) भंडार

(ग) पूँजीगत सामान (घ) उपरोक्त में से कोई नहीं

(xi) कौन से बैंक भारत में मुद्रा नोट जारी करने का अधिकार नहीं रखते हैं ? 1

(क) वाणिज्यिक बैंक (ख) भारतीय रिजर्व बैंक

(ग) निजी बैंक (घ) (क) और (ग) दोनों

(xii) आय कर एक प्रकार का है __________ । 1

(क) अप्रत्यक्ष कर (ख) प्रत्यक्ष कर

(ग) उत्पाद कर (घ) उपरोक्त में से कोई नहीं

(xiii) कौन सा सरकारी बजट का भाग नहीं है ? 1

(क) राजस्व बजट (ख) पूँजी बजट

(ग) (क) और (ख) दोनों (घ) घरेलू बजट

(xiv) चुनें: (सत्य/झूठ) 1

उत्पादक का संतुलन उस समय निर्धारित होता है जब सीमांत लागत सीमांत राजस्व के बराबर होती है और सीमांत लागत वक्र सीमांत राजस्व वक्र को नीचे से काटता है।

(xv) दिए गए बयानों को ध्यान से पढ़ें। 1

बयान 1 : मिश्रित अर्थव्यवस्था में एक व्यक्ति को अधिक आर्थिक स्वतंत्रता होती है।

बयान 2 : समाजवादी अर्थव्यवस्था में एक व्यक्ति को अधिक आर्थिक स्वतंत्रता होती है।

उपरोक्त दिए गए बयानों के प्रकाश में **सही** उत्तर चुनें :

(क) **बयान 1** गलत है और **बयान 2** सही है।

(ख) **बयान 2** गलत है और **बयान 1** सही है।

(ग) दोनों **बयान** सही हैं।

(घ) दोनों **बयान** गलत हैं।

(xvi) सीमांत राजस्व (MR) को मापने के लिए कौन सा सही है ? 1

(क) MR = TRn – TRn-1 (ख) MR = ΔTR/ΔQ

(ग) दोनों (क) और (ख) (घ) उपरोक्त में से कोई नहीं

(xvii) जब मांग की मूल्य लोच असंवेदनशील होती है, तो __________ में कोई परिवर्तन नहीं होता। 1

(क) मांग (ख) मूल्य

(ग) आपूर्ति (घ) उपरोक्त सभी

(xviii) घरेलू क्षेत्र उत्पादन के कारकों का मालिक है। (सत्य/झूठ) 1

(xix) सही बयान मिलाएँ : 1

	आर्थिक अवधारणा		**व्याख्या**
(A)	वास्तविक प्रवाह	(i)	वस्तुओं और सेवाओं का प्रवाह
(B)	मौद्रिक प्रवाह	(ii)	आय के वृत्तीय प्रवाह को कमजोर करना
(C)	इनजेक्शन	(iii)	धन प्रवाह
(D)	लीकेज	(iv)	आय के वृत्तीय प्रवाह को मजबूत करना

	(A)	**(B)**	**(C)**	**(D)**
(क)	(i)	(iii)	(iv)	(ii)
(ख)	(i)	(iii)	(ii)	(iv)
(ग)	(i)	(ii)	(iii)	(iv)
(घ)	(ii)	(i)	(iii)	(iv)

(xx) सीमांत उपभोग प्रवृत्ति (MPC) = 1

(क) $\frac{C}{Y}$ (ख) $\frac{Y}{C}$

(ग) $\frac{\Delta Y}{\Delta C}$ (घ) $\frac{\Delta C}{\Delta Y}$

अनुभाग - ख

(2 अंक के प्रश्न)

2. बहुत संक्षिप्त उत्तर प्रकार के प्रश्न। (15 में से कोई 13 प्रश्नों का उत्तर दें) निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर 25-30 शब्दों में दें। 13x2=26

(i) उत्पादक कौन है ? 2

(ii) विदेशी विनिमय दर का क्या अर्थ है ? 2

(iii) व्यापार संतुलन का क्या अर्थ है ? 2

(iv) अर्थशास्त्र क्या है ? 2

(v) उदासीनता वक्र क्या हैं ? 2

(vi) निम्नलिखित तालिका पूर्ण करें : 2

उत्पादन के यूनिट	1	2	3	4
MC	30	25	20	10
TC	-	-	-	-

(vii) बाजार की विशेषताएँ लिखें। 2

(viii) सीमांत विधि के साथ एक उत्पादक के संतुलन की शर्तें लिखें। 2

(ix) व्यापक अर्थशास्त्र का क्या अर्थ है ? 2

(x) पूर्ण रोजगार क्या है ? 2

(xi) गुणक और सीमांत उपभोग प्रवृत्ति के बीच संबंध बताएँ। 2

(xii) रीपो दर (Repo Rate) क्या है ? 2

(xiii) विदेशी विनिमय की मांग क्यों की जाती है ? 2

(xiv) मौद्रिक लागत का क्या अर्थ है ? 2

(xv) पूर्ण प्रतिस्पर्धा बाजार का क्या अर्थ है ? 2

अनुभाग - ग

3. केस/स्रोत आधारित प्रश्न। दिए गए अनुच्छेद को पढ़ें और नीचे दिए गए प्रश्नों का उत्तर दें : **6x1=6**

आईएमएफ की भविष्यवाणियों के अनुसार भारत ने यूके को पीछे छोड़कर दुनिया की पाँचवीं सबसे बड़ी अर्थव्यवस्था बन गई है। यह अब केवल अमेरिका, चीन, जापान और जर्मनी के बाद है। एक दशक पहले, बड़ी अर्थव्यवस्थाओं के बीच भारत 11वें स्थान पर था, जबकि यूके पाँचवें स्थान पर था। अप्रैल-जून तिमाही में रिकॉर्ड तोड़ विस्तार के साथ, भारतीय अर्थव्यवस्था अब यूके से आगे निकल गई है, जो छठे स्थान पर खिसक गई है। भारतीय अर्थव्यवस्था का आकार 'नाममात्र' नकद में लगभग 854.7 बिलियन डॉलर होने का अनुमान है। उसी आधार पर, यूके की अर्थव्यवस्था 816 बिलियन डॉलर की थी। भारत दुनिया की सबसे तेज़ी से बढ़ती मुख्य अर्थव्यवस्था है, इसके यूके पर बढ़ते बढ़त के अगले कुछ वर्षों में बढ़ने की संभावना है। लेकिन, भारत की जनसंख्या यूके की जनसंख्या से 20 गुना है, इसलिए इसकी प्रति व्यक्ति जीडीपी कम है। हालाँकि, अप्रैल-जून तिमाही में भारत की जीडीपी 13.5% बढ़ी है, लेकिन बढ़ती ब्याज दरें और प्रमुख विश्व अर्थव्यवस्थाओं में मंदी का खतरा आने वाले तिमाहियों में प्रगति को धीमा कर सकता है। इसके अतिरिक्त, विनिर्माण क्षेत्र की धीमी वृद्धि चिंता का विषय है। इसके अलावा, आयात का निर्यात से अधिक होना चिंता का विषय है। न केवल यह, एक असमान मानसून कृषि विकास और ग्रामीण मांग पर बोझ डाल सकता है। केंद्रीय बैंक ने 2022 मई से चार किश्तों में रीपो दर को 190 आधार अंकों से बढ़ा दिया है और महंगाई पर काबू पाने के लिए और प्रयास करने की कसम खाई है।

(i) वर्तमान में भारतीय अर्थव्यवस्था का आकार क्या है ? **1**

(ii) अप्रैल-जून तिमाही में भारतीय जीडीपी कितनी बढ़ी ? **1**

(iii) भारत की जनसंख्या का आकार यूके की तुलना में कैसा है ? **1**

(iv) दुनिया की दो सबसे बड़ी अर्थव्यवस्थाएँ नामित करें। **1**

(v) पैरा के अनुसार, आनेवाली तीमाही में भारतीय अर्थव्यवस्था की वृद्धि को धीमा कर सकने वाले किसी दो कारकों को उजागर करें। **1**

(vi) मई 2022 से रीपो दर कितने आधार अंकों से बढ़ाई गई है ? **1**

अनुभाग - घ
(4 अंक के प्रश्न)

4. दिए गए आंतरिक विकल्प प्रश्नों में से केवल एक ही प्रश्न करें। **4** प्रश्नों का प्रयास करें और सैद्धांतिक प्रश्न का उत्तर **80-100** शब्दों में दें। **4x4=16**

(i) 80,000 करोड़ रुपये की अर्थव्यवस्था में 7000 करोड़ रुपये का निवेश किया गया है। यदि अर्थव्यवस्था में सीमांत उपभोग प्रवृत्ति (एमपीसी) 0.50 है, तो (i) कितनी आय बढ़ेगी और (ii) अर्थव्यवस्था की कुल आय क्या होगी ? **4**

या

बजट के चार कार्य लिखें। **4**

(ii) मांग को प्रभावित करने वाले चार कारकों को स्पष्ट करें। 4

या

दी गई तालिका को पूरा करें : 4

उत्पादन के यूनिट	TC	TFC	TVC	AFC	AVC
0	50				
1	90				
2	140				
3	200				
4	280				

(iii) कुल राजस्व, औसत राजस्व और सीमांत राजस्व के बीच संबंध स्पष्ट करें। 4

या

सीमांत उपयोगिता ह्रास का नियम चित्र की सहायता से संक्षेप में लिखिए। 4

(iv) दो क्षेत्रीय अर्थव्यवस्था में आय का वृत्तीय प्रवाह, चित्र की मदद से स्पष्ट करें। 4

या

मुद्रा का क्या अर्थ है ? इसके प्राथमिक कार्यों को स्पष्ट करें। 4

अनुभाग - ङ
(6 अंक के प्रश्न)

5. दिए गए आंतरिक विकल्प प्रश्नों में से केवल एक प्रश्न ही करें। 2 प्रश्नों का प्रयास करें और सैद्धांतिक प्रश्न का उत्तर **125-150** शब्दों में दें। 6x2=12

(i) निम्नलिखित आँकड़ों से निकालें : 6

(क) कारक लागत पर शुद्ध राष्ट्रीय उत्पाद

(ख) बाजार मूल्य पर सकल घरेलू उत्पाद (GDP_{MP})

	मद	रुपये (करोड़ में)
(1)	किराया	100
(2)	लाभ	150
(3)	ब्याज	75
(4)	वेतन	400
(5)	नियोक्ता का सामाजिक सुरक्षा में योगदान	70
(6)	विदेश से शुद्ध कारक आय	200
(7)	शुद्ध अप्रत्यक्ष कर	90
(8)	अवमूल्यन	105

या

भुगतान संतुलन में असंतुलन के क्या कारण हैं ? 6

(ii) आपूर्ति के सिद्धांत को स्पष्ट करें। इसके अपवाद क्या हैं ? 6

या

संतुलन कीमत का क्या अर्थ है ? संतुलन कीमत को पूर्ण प्रतियोगिता के तहत कैसे निर्धारित किया जाता है ? 6

(English Version)

Note :

(i) *You must write the Subject-code/Question paper-code **026** in the box provided on the title page of your answer-book.*

(ii) *Make sure that the answer-book contains 28 pages (including title page) and properly serialized as soon as you receive it.*

(iii) *Question/s attempted after leaving blank page/s in the answer-book would not be evaluated.*

(iv) *All questions are compulsory.*

(v) *Question paper contains 5 questions which are having sub-parts in all and has five Sections-A, B, C, D and E.*

(vi) *Section - A Contains question No. 1 Multiple Choice / Fill in the blanks / True-False questions in 20 sub-parts (i to xx) carrying one mark each.*

(vii) *Section - B Contains question No. 2 which has 15 very short answer type questions carrying 2 marks each. Attempt 13 questions out of 15. Answer to each questions should be given in **25-30** words.*

(viii) *Section - C Contains question No. 3 comprises 1 Source Base / Case Base question with 6 follow up questions. Each question carries 1 mark.*

(ix) *Section - D Contains question No. 4 which has 4 sub-parts (i to iv) with complete internal choice. Each sub-part (question) carries 4 marks. Answer to these sub-parts (questions) should be given in **80-100** words.*

(x) *Section-E Contains question No. 5 which has 2 sub-parts (i to ii) with complete internal choice. Each sub-part (question) carries 6 marks. Answer to these sub-parts (Questions) should be given in **125-150** words.*

(xi) *Punjabi and Hindi Versions of questions are true translation of English Version. So in the case of any confusion consider English Version to be Correct.*

Note : Use of Simple Calculator is allowed.

Section - A

(One Mark Question)

1. Objective type questions. All questions are compulsory. **20x1=20**

(i) Which form of Market is more practical ? **1**

(a) Perfect Competition Market (b) Monopolistic Competition Market

(c) Monopoly (d) None of the above

(ii) Supply of a commodity rises due to rise in Price is called _________. **1**

(a) Contraction in Supply (b) Increase in Supply

(c) Extension in Supply (d) None of the above

(iii) What type of relation is between Price and Demand ? 1

(a) positive (b) wrong

(c) very close (d) negative

(iv) Per Unit Cost of a commodity is called ________. 1

(a) Average Fixed Cost (AFC) (b) Average Cost (AC)

(c) Total Variable Cost (TVC) (d) None of the above

(v) ________ are two principal branches of Economics. 1

(a) Micro Economics (b) Macro Economics

(c) Modern Economics (d) Both (a) and (b)

(vi) When TU is maximum, then MU is ________. 1

(a) very low (b) zero

(c) also maximum (d) negative

(vii) What is Bank Rate ? 1

(a) A rate at which the Central Bank gives loan to the public customers.

(b) A rate at which the Central Bank gives loan to the Commercial Banks.

(c) Both (a) and (b)

(d) None of the above

(viii) National Income = ________. 1

(a) Gross National Income at Market Price

(b) Net National Income at Factor Cost

(c) Net Domestic Income at Factor Cost

(d) National Disposable Income

(ix) Choose True/False : 1

Net Indirect Taxes = (Indirect Taxes − Subsidy)

(x) A variable which is measured with reference to 'a point of time' is called ________. 1

(a) Flow (b) Stock

(c) Capital Goods (d) None of the above

(xi) Which Banks do not have the authority to issue the currency notes in India ? 1

(a) Commercial Banks (b) Reserve Bank of India

(c) Private Banks (d) Both (a) and (c)

(xii) Income Tax is a type of ________. 1

(a) Indirect Tax (b) Direct Tax

(c) Excise Tax (d) None of the above

(xiii) Which is not the part of a government budget ? 1

(a) Revenue Budget (b) Capital Budget

(c) Both (a) and (b) (d) Domestic Budget

(xiv) Choose : (True/False) 1

Producer's Equilibrium is determined when Marginal Cost equals to Marginal Revenue and Marginal Cost Curve cut Marginal Revenue Curve from below.

(xv) Read the given statements carefully. 1

Statement 1 : There is more economic freedom to a person in the Mixed Economy.

Statement 2 : There is more economic freedom to a person in the Socialistic Economy.

Choose the right answer in the light of above given statements :

(a) **Statement 1** is incorrect and **statement 2** is correct.

(b) **Statement 2** is incorrect and **statement 1** is correct.

(c) Both the **statements** are correct.

(d) Both the **statements** are incorrect.

(xvi) Which is correct to measure Marginal Revenue ? 1

(a) MR = TRn − TRn-1 (b) MR = ΔTR/ΔQ

(c) Both (a) and (b) (d) None of the above

(xvii) There is no change in ________ when Price Elasticity of Demand is inelastic. 1

(a) demand (b) price

(c) supply (d) all of the above

(xviii) Household Sector is the owner of the Factors of the Production. (True/False) 1

(xix) Match the correct statement : 1

	Economic Concept		**Explanation**
(A)	Real Flow	(i)	Flow of goods and services
(B)	Monetary Flow	(ii)	Weaken the Circular Flow of Income
(C)	Injections	(iii)	Money Flow
(D)	Leakages	(iv)	Strengthen the Circular Flow of Income

	(A)	**(B)**	**(C)**	**(D)**
(a)	(i)	(iii)	(iv)	(ii)
(b)	(i)	(iii)	(ii)	(iv)
(c)	(i)	(ii)	(iii)	(iv)
(d)	(ii)	(i)	(iii)	(iv)

(xx) Marginal Propensity to Consume (MPC) = 1

(a) $\frac{C}{Y}$

(b) $\frac{Y}{C}$

(c) $\frac{\Delta Y}{\Delta C}$

(d) $\frac{\Delta C}{\Delta Y}$

Section - B

(2 Marks Questions)

2. Very short answer type questions. (Attempt **any 13** out of **15** questions) Answer the following questions in 25-30 words. 13x2=26

(i) Who is Producer ? 2

(ii) What is meant by foreign Exchange Rate ? 2

(iii) What is meant by Balance of Trade ? 2

(iv) What is Economics ? 2

(v) What are Indifference Curves ? 2

(vi) Complete the following Table : 2

Units of Production	1	2	3	4
MC	30	25	20	10
TC	-	-	-	-

(vii) Write the features of market. 2

(viii) Write the conditions of a producer's equilibrium with Marginal method. 2

(ix) What is meant by Macro Economics ? 2

(x) What is Full Employment ? 2

(xi) State the relation between Multiplier and Marginal propensity to Consume. 2

(xii) What is Repo Rate ? 2

(xiii) Why is Foreign Exchange demanded ? 2

(xiv) What is meant by Monetary Cost ? 2

(xv) What is meant by Perfect Competition Market ? 2

Section - C

3. Case/source based question. Read the following paragraph and answer the questions given below : 6x1=6

India has overtaken the U.K. to become the fifth-largest economy of the world. It is now behind only the US, China, Japan and Germany, according to IMF projections. A decade back, India was ranked 11th among the large economies, while the U.K. was at the fifth position. With record beating expansion in the April-June quarter, the Indian economy has now overtaken the U.K., which has slipped to the sixth spot. The size of the Indian economy in 'nominal' cash terms was estimated to be \$ 854.7 billion. On the same basis, the U.K. was \$ 816 billion economy. With India being the world's fastest growing major economy, its lead over the U.K. will widen in the next few years. But, India has a population 20 times that of the U.K. and so its GDP per capita is lower. Although, India's GDP expanded 13.5% in the April-June quarter; but rising interest costs and the looming threat of a recession in major world economies could slow the momentum in the coming quarters. In addition to this, the slowing growth of the manufacturing sector is an area of worry. Also, imports being higher than exports is a matter of concern. Not only this, an uneven monsoon is likely to weigh upon agriculture growth and rural demand. The central bank has raised the repo rate by 190 basis points in four instalments since May 2022 and has vowed to do more to bring inflation under control.

(i) What is the size of the Indian economy at present ? 1

(ii) How much Indian GDP expanded in the April-June quarter ? 1

(iii) What is the size of India's population in comparison with U.K. ? 1

(iv) Name the two largest economies of the world. 1

(v) According to the para, highlight any two factors which could slow down the growth of the Indian economy in the coming quarters. 1

(vi) By how many basis points, has the repo rate been increased since May 2022 ? 1

Section - D

(4 Marks Questions)

4. Attempt **4** questions and only one question from the given internal choice questions. Answer to the theoretical question in **80-100** words. **4x4=16**

(i) In Rs. 80,000 Cr. economy Rs. 7000 Crore are invested. If Marginal Propensity to Consume (MPC) in the economy is 0.50 then, (i) How much income will increase and (ii) what will be the total income of the economy ? 4

OR

Write any four functions of the Budget. 4

(ii) Explain any four factors affecting demand. 4

OR

Complete the given table : 4

Units of Production	TC	TFC	TVC	AFC	AVC
0	50				
1	90				
2	140				
3	200				
4	280				

(iii) Explain the relation between Total Revenue, Average Revenue and Marginal Revenue. 4

OR

With the help of diagram, write in brief the Law of Diminishing Marginal Utility. 4

(iv) Explain the Circular Flow of Income in two Sector Economy with the help of diagram. 4

OR

What is meant by Money ? Explain its primary functions. 4

Section - E

(6 Marks Questions)

5. Attempt 2 questions and only one question from the given internal choice questions. Answer the theoretical question in 125-150 words. **6x2=12**

(i) Find out from the following data : 6

(a) Net National Product at Factor Cost

(b) Gross Domestic Product at Market Price (GDP_{MP})

	Items	Rs. (in Crores)
(1)	Rent	100
(2)	Profit	150
(3)	Interest	75
(4)	Wages	400
(5)	Employer's contribution to social security	70
(6)	Net Factor Income from Abroad	200
(7)	Net Indirect Taxes	90
(8)	Depreciation	105

OR

What are the reasons of disequilibrium in Balance of Payments ? 6

(ii) Explain the Law of Supply. What are its exceptions ? 6

OR

What is meant by Equilibrium Price ? How Equilibrium Price is determined under Perfect Competition ? 6

- o O o -